

1.2. Ідеали західної демократії і правової держави як концептуальна основа формування національних політичних інтересів

Сучасна західна демократія є своєрідною точкою перетину політичних, економічних і національних інтересів. Щодо взаємозалежності між першими та другими, то очевидно, що для виникнення західного демократичного суспільства, з рівнем добробуту, на основі якого могли б забезпечуватись невід'ємні або природні права і свободи (і передусім право на життя і безпеку), необхідна поява ефективною ринковою економікою. А вже з часом, попри всі циклічні кризові коливання, успіхи капіталістичного способу виробництва у царині розвитку виробничих сил дозволили забезпечити небачено високий рівень і якість життя громадян нових національних держав. Крім того, сама активна участь у партійно-політичному житті вимагає наявності додаткового вільного часу, можливості платити партійні внески, матеріально підтримувати своїх кандидатів на виборні посади і самому балотуватись до представницьких органів влади тощо. Тобто, у даному випадку можна говорити про існування не тільки інтересу нового типу еліт, спрямованого на заволодіння державною владою, а й про усвідомлення, насамперед у формі боротьби за рівні громадянські права та свободи, своїх політичних інтересів широкими верствами населення вищезгаданих країн, що також, врешті-решт, стало необхідною передумовою зародження західної

політичної демократії. У світлі ж постійного асоціювання сучасного політичного режиму в Україні зі своєрідним неофеодалізмом, а Помаранчевої революції та Майдану з невдалими спробами буржуазної революції, аналіз співвідношення реальної демократії та елітарних і масових політичних інтересів на пострадянського просторі, залишається вкрай актуальним.

Водночас, слід зазначити, що у складній взаємодії, взаємовпливі, взаємодоповненні політичних, економічних та загальнонаціональних інтересів існує безсумнівний зворотний позитивний вплив політичної системи на економічне життя. Адже завдяки принциповій демонополізації влади шляхом запровадження її поділу на законодавчу та виконавчу, а також створення самостійної судової «гілки влади», забезпечується реалізація фундаментального основоположного принципу західної демократії – рівності всіх перед законом. Додатковим стримуючим, відносно будь-яких форм політичного деспотизму, чинником є демократичне представництво, що забезпечує постійну ротацію політичних еліт (у наш час додатковим механізмом постійного моніторингу за діями влади і навіть впливу на неї в режимі свого роду постійно діючого референдуму є активне використання засобів «електронної демократії»).

Все це і приводить до реалізації ліберального ідеалу тієї самої «держави – нічного сторожа», який є найбільш сприятливим для становлення повноцінного національного ринку та спонтанного виникнення механізмів вільної конкуренції, що забезпечують динамічний розвиток індустріального, а потім і постіндустріального суспільства. Тобто, у даному випадку реалізація послідовно демократично політичних інтересів максимально сприяє становленню ефективної ринкової економіки.

Тут важливо зазначити, що політична демократія може реалізуватись лише завдяки формуванню політичної нації й тільки на основі цієї модерної форми консолідації. Адже формування оптимальної моделі національного ринку можливе лише за цілком свідомого створення своєрідного, а в чомусь і унікального, цілісного народногосподарського комплексу зі специфічним співвідношенням приватного та державного секторів, особливостями фінансової сфери та податкової бази, відмінною внутрішньо та міжгалузевою структурою, а також імпортно-експортною моделлю економіки, у тому числі країн з розвиненим ринком. Тому сучасна економіка має носити так званий змішаний характер. Тобто в національній державі засади ліберально конкурентного капіталізму обов'язково повинні доповнюватись важливою системною складовою державного капіталізму. Крім того, політичні інтереси у міжнародній сфері і сьогодні нерідко все ще залишаються вельми далекими від ідеалу правової держави. Особливо якщо йдеться про країни, які той же Е. Валлернстайн назвав світовою напівпериферією та периферією, до якої вже належить і Україна. А це передбачає врахування міжнародних політичних інтересів саме як національних.

Нерозривність взаємозалежності національного інтересу з політичним та економічним, що якраз і є запорукою створення та процвітання справді

правової демократичної держави, зафіксована в знаменитій «Декларації прав людини і громадянина». Адже, згідно з цим маніфестом західної демократії, головні мотиви громадян постфеодальної держави мають бути спрямовані на дотримання «природних», «невід'ємних» прав. Водночас, згідно з пунктом 3 цього документу «джерелом суверенної влади є нація. Ніякі установи, жоден індивід не можуть володіти владою, яка не виходить явно від нації».

Але важливо зазначити, що поступово уявлення щодо оптимальної побудови політичної системи, яка б дозволяла ефективно вирішувати вкрай складні проблеми внутрішньо- та зовнішньополітичного життя, а значить, і визначати спрямованість та характер політичних інтересів, суттєво еволюціонує. Відбувається ускладнення моделі правової держави, основні параметри якої викладено у знаменитій «Загальній декларації прав людини». У цьому базовому документі, що визначає світоглядно-гуманістичні орієнтири післявоєнного світопорядку, окрім декларації традиційних прав і свобод, з'являються і принципово нові положення. Нові гарантії більшої свободи стали можливими, насамперед, завдяки трансформації правової держави у державу соціальну. Так, у тексті вищезгаданого документу вперше в історії людства з'являється наступне положення: «кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення, на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави».

Причому нові права безпосередньо пов'язуються з обов'язками капіталу перед працею в процесі їх співробітництва: «кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття», а також «кожна людина, без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату за рівну працю», завдяки якій «кожний працюючий має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людини існування, її самої та її сім'ї і яка у разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення».

Фактично йдеться про суспільний лад, в якому мінімізується економічна та соціально-політична нерівність. Адже розвиток посткапіталістичного суспільства можливий лише за максимальної творчої самореалізації особистості. А це, своєю чергою, можливе лише за умови, якщо забезпечується не тільки гідний рівень життя громадян, а й його відповідна якість.

Йдеться про забезпечення рівних стартових можливостей, без якого задекларовані права і свободи громадян неминуче мають достатньо обмежений характер. Передумовою забезпечення подібного права на розвиток власного творчого потенціалу, що одночасно і є вищим проявом свободи, виступає недопущення надто високої поляризації доходів, завдяки чому, крім всього іншого, легше консолідувати націю в критичних кризових ситуаціях.

За цими новими вимогами до прав і свобод не просто правової, а саме соціальної держави, гарантією недоторканості приватної власності є неприпустимість її використання з антисоціальними цілями. До речі, в українському Основному Законі це положення практично продубльовано: «Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству. ...Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки».

Історично, багато в чому на противагу ліберальній індивідуалістичній версії демократії, уже з часів О. Бісмарка починає відбуватися неухильна трансформація держави-нації у концепт народної соціальної держави, а єдність на підставі рівності перед законом доповнюється єднанням на ґрунті спільної долі (О. Бауер). Пізніше аналогічні положення з'являються в Основних Законах багатьох європейських країн. Зокрема, державами соціальної демократії проголошені Іспанія, Італія, Німеччина. Згідно з деґоллівською Конституцією П'ятої французької республіки «Франція є неподільною, світською, демократичною та соціальною Республікою». (Не випадково у цій країні існують такі інститути, як Трибунали з питань соціального забезпечення, до яких, між іншим, входить і Трибунал з питань земельної оренди).

Нарешті, перша стаття чинної Конституції України цікава тим, що у типологічному визначенні особливостей нашої новоствореної держави встановлена залежність між демократією правовою та соціальною: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава», а також «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю».

Причому, в світлі постійних декларацій щодо необхідності успішного проведення українських реформ, слід зазначити, що саме вищезгадана система світоглядних орієнтацій дозволила низці країн у ХХ ст. швидко подолати руйнівні наслідки Другої світової війни та здійснити «економічне диво» – прорив у постбуржуазний суспільний лад, альтернативний пануючому нині паразитичному спекулятивному капіталізму. Така загальна націленість всього суспільного буття на творчу самореалізацію людини була притаманна, зокрема, Франції за часів Ш. де Голля, Німеччині в період перебування при владі К. Аденауера та Л. Ерхарта, Японії і сьогодні залишається необхідною передумовою подолання кризи сучасного космополітично-імперіалістичного глобалізму.

Водночас, задля реалізації політичних інтересів, які світоглядно та ідеологічно спираються на соціалізовані права і свободи, відбувається формування моделі соціально орієнтованої демократії, яка б поєднувала в собі загальне електоральне представництво з максимальною управлінською ефективністю справді народної влади. Внаслідок всіх цих соціальних метаморфоз глобального рівня відбувається неухильне посилення у національних державах виконавчої влади коштом законодавчої, у тому числі

активне використання процедури делегованого законодавства, незалежно від того йдеться про президентську чи парламентську форму політичного ладу.

Водночас, саме внаслідок зростання ролі виконавчої влади, одним з найважливіших масових політичних інтересів захисту демократії стає пошук механізмів легітимного контролю над потенційною тиранією. Ось чому у ХХ ст. постійно робилися спроби створити свого роду аналогію змішаної економіки, у формі «змішаної» форми політичного правління, в якій буде знайдено баланс між парламентаризмом та президенталізмом не скільки за рахунок принципу «стримувань і противаг», а на основі перерозподілу владних повноважень між цими інститутами. Така форма політичного правління отримала декілька назв: «напівпрезидентство», «змішане» президентство, «парламентсько-президентська» або «президентсько-парламентська» республіка.

Водночас, протягом ХХ ст. ведеться наполегливий пошук ефективного механізму імпічменту, який би дозволяв відсторонювати від влади президента-тирана. У сучасних державних формах правління ці положення найбільш послідовно були запроваджені в Основному Законі П'ятої французької республіки, яка за усталеними поглядами сучасних політологів є свого роду взірцем змішаного президентства або напівпрезидентства. Так, згідно з IX розділом Основного Закону Франції рішення про початок процедури імпічменту приймається абсолютною більшістю обох палат парламенту, а сам вердикт щодо оголошення імпічменту ухвалюється без проміжної експертизи судовою гілкою влади – особливим квазісудовим органом – Високою палатою правосуддя, до якої делегується по 12 представників Сенату та Національного зібрання.

Причому, вкрай важливо, що у 2014 р. було запроваджене уточнене формулювання положення щодо підстав для оголошення імпічменту. Замість надто загального пункту звинувачення, за яким Президент може бути підданий імпічменту у випадку «державної зради», до 68 статті Конституції введено наступне формулювання: «Президент Республіки може бути усунений з посади тільки у випадку порушення обов'язків, явно несумісного із здійсненням його мандата». Отже, Президента французької республіки тепер можна усунути від влади не за кримінальний, а за службовий злочин і навіть за професійну невідповідність займаній посаді, так би мовити, профнепридатність та аморальну, з погляду представників законодавчої влади, поведінку, що шкодить державі. Тобто, у даному випадку передусім йдеться не про кримінальну, а політичну відповідальність глави держави, пов'язану, насамперед, з рівнем його компетентності, а також його готовність служити загальнонаціональним інтересам. Члени уряду, за Основним Законом Франції, також можуть бути піддані імпічменту, причому вже безпосередньо на підставі кримінальної відповідальності – за діяння, вчинені при виконанні своїх обов'язків. Вони підлягають суду Палати правосуддя Республіки, що складається з 12 парламентарів (по 6 від Національних Зборів

і Сенату). Очевидно, що запровадження цієї процедури більш ніж актуально для нинішньої ситуації в українському політикумі.

Протягом всього існування після проголошеної незалежності України так і не вдалось досягти синтезу політичних, національних та економічних інтересів. Внаслідок цього політичні та економічні інтереси переважної більшості громадян в принципі не можуть бути враховані через фіктивність та імітаційність практично всіх політичних інститутів та механізмів. Не випадково, так звана перманентна політична реформа, що триває в країні вже майже двадцять років, в дійсності спрямована на максимальне уникнення правлячим класом відповідальності за свої дії та на максимізацію практично невідконтрольних громадськості владних повноважень, які дозволяють задовольняти кланові клептократичні інтереси (саме тому і поправки до нашого Основного Закону постійно вносяться у неконституційний спосіб).

Звідси і прагнення до того, щоб називати квазіпартії та партійні блоки прізвиськом того, хто зголосився їх очолити і персональним політичним брендом певної політичної сили. Як наслідок, чисельність офіційно зареєстрованих партій давно перевершила здоровий глузд. І при цьому з 356 зареєстрованих в Україні партій звіти в НАЗК подали лише 272 партії, а дві третини українських партій вказали нульові витрати у фінансовій звітності за III квартал 2017 р., що свідчить про фіктивність цих політичних організацій.

І це за умови, що на відміну від західних демократій, де громадяни беруть активну участь у таких формах реалізації своїх політичних інтересів як звернення до влади, референдуми, підпис петицій, участь в страйках, участь у політичних дискусіях, безпосереднє спілкування з політичними лідерами, висування їх кандидатур, пожертвування партіям чи кандидатам, обговорення політичних програм, акумулювання грошових активів у політичних цілях тощо, українські громадяни проявляють політичну участь і активність переважно лише у формі голосування на виборах, або, навпаки, абсентизму. Відносно невелика їх кількість зрідка бере активну участь у організованих акціях масового стихійного протесту.

Нарешті, яскравим прикладом відсутності належного контролю суспільства над владою є і нещодавно прийнятий Верховною Радою України з порушенням регламенту та без жодної наукової експертизи законопроект В. Зеленського (і вже підписаний ним) про імпічмент главі держави, який не тільки робить реалізацію цієї процедури практично не здійсненою, а й відсторонює громадян від участі у ній (у цьому ж контексті можна згадати і постійні пропозиції нової влади зменшити кількісний склад Верховної Ради України до 300 осіб та зняття недоторканості з депутатів ВР, що насправді лише полегшить тіньовий контроль та маніпулювання законодавчим органом).

Отже, можна зробити наступний висновок: політичні інтереси активної частини українського суспільства мають бути спрямовані на завершення, так і не закінченого під час попередніх народних виступів, процесу демонтажу

антинародної влади та побудови повноцінної правової, послідовно соціальної держави.